

LASZLO Alexandru s-a născut la 4 mai 1966, în Cluj. Profesor de italiană la Colegiul Național „George Barițiu” din Cluj. Doctor în Filologie al Universității „Babeș-Bolyai”. Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A publicat articole, studii literare, eseuri, polemici și traduceri în reviste culturale din România (București, Bistrița, Brăila, Cluj, Constanța, Craiova, Iași, Oradea, Satu Mare, Sibiu, Tîrgu Jiu, Tîrgu Mureș), Statele Unite, Israel, Germania, Italia.

Cărți: A. Literatura română: 1. *Între Icar și Anteu*, 1996. 2. *Orient Express*, 1999. 3. *Griul și neghina*, 2002. 4. *Criticul literar Nicolae Manolescu*, 2003, 2009. 5. *Vorbind* (cu Gheorghe Grigurcu și Ovidiu Pecican), 2004. 6. *Toate pînzele sus!*, 2005. 7. *Viceversa!* Polemici pro și contra lui Paul Goma, 2009. 8. *Muzeul figurilor de ceară*, 2009. 9. *Viața de zi cu zi*, 2011. 10. *Exerciții de singurătate*, 2012. 11. *Tutti frutti*, 2013. 12. *Urișe lucruri mici*, 2014. 13. *Stări de spirit*, 2018. 14. *Cum se inventează un huligan?* Mihail Sebastian, ziarist la „Cuvîntul”, 2019. B. Limba-literatura italiană: 1. *Dicționar italian-român*, 1999. 2. *Dicționar practic italian-român și român-italian*, 2003. 3. *Dicționar italian-român, român-italian*, 2006, 2016. 4. *Memorator de limba italiană. Gramatică practică*, 2007, 2015, 2018. 5. *Prin pădurea întunecată. Dialoguri despre Dante* (cu Ovidiu Pecican), 2011; în versiune italiană: *Per la selva oscura. Dante parlato* (con Ovidiu Pecican), 2013. 6. *A revedea stelele. Contribuții la studiul operei lui Dante*, 2013, 2018. 7. *Antologia di letteratura italiana per le scuole*, 2018.

Traduceri: A. Din franceză în română: 1. Romain Gary, *Ai toată viața înaintea*, 1993, 2006, 2013. 2. Raymond Queneau, *Zazie în metrou*, 2001, 2004, 2008. 3. Raymond Queneau, *Suntem mereu prea buni cu femeile*, 2005. 4. Catherine Siguret, *Femei celebre pe divan*, 2009. B. Din română în italiană: 1. *Omaggio a Dinu Adamesteanu*, 1996 (colaborare). 2. Laszlo Alexandru-Ovidiu Pecican, *Per la selva oscura. Dante parlato*, 2013. 3. Gelu Hossu, *Il Card. Iuliu Hossu. Spirito della Verità*, 2019. C. Din italiană în română: 1. Luigi Accattoli, Karol Wojtyła, *Omul sfîrșitului de mileniu*, 1999. 2. Renzo Allegri, Padre Pio, *Omul speranței*, 2001, 2002, 2011. 3. Umberto Eco, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, 2008. 4. Giovanni Papini, *Dante viu*, 2009. 5. Patrizio Trequattrini, *Furio*, 2010. 6. Patrizio Trequattrini, *Șantajul*, 2011. 7. Andrea Tornielli - Domenico Agasso jr., *Sfaturi prietenești de la Papa Francisc. Cuvinte care ne ajută să trăim mai bine*, 2017. 8. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 1, *Șalul negru*, 2019. 9. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 2, *Viața goală*, 2019. 10. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 3, *Țopăiala*, 2020. 11. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 4, *Bărbatul singur*, 2020.

LASZLO ALEXANDRU

Lectura lui DANTE Purgatoriul

Volumul II

CARTIER POPULAR

Despre Purgatoriul lui Dante	5
Dante umblă să caute libertatea (Purgatoriu I)	20
Casella, muzicianul din Purgatoriu (Purgatoriu II)	38
Mioare sfioase (Purgatoriu III)	55
Leneșii zac în așteptare (Purgatoriu IV)	78
Simfonia crimei: între furtună și nostalgie (Purgatoriu V)	98
Leul care se odihnește (Purgatoriu VI)	120
Gingășie de culori, sunete și miresme (Purgatoriu VII)	142
Lupta îngerilor cu șarpele ispitei (Purgatoriu VIII)	160
La poarta Purgatoriului (Purgatoriu IX)	180
Sculpturi vorbitoare (Purgatoriu X)	199
Trufie pedepsită (Purgatoriu XI)	217
Povești celebre de trufie (Purgatoriu XII)	240
Invidia oarbă (Purgatoriu XIII)	259
Despre decăderea Italiei (Purgatoriu XIV)	277
Exemple de blindețe (Purgatoriu XV)	296
Fumurile furiei (Purgatoriu XVI)	314
Iubirea ca virtute sau osîndă (Purgatoriu XVII)	333
Iubirea și liberul arbitru (Purgatoriu XVIII)	352
Lecția de modestie a Papei Adrian (Purgatoriu XIX)	372
Blestemele zgîrceniei (Purgatoriu XX)	390
Stații se înclină în fața lui Virgiliu (Purgatoriu XXI)	411
Poezia care deschide calea spre Dumnezeu (Purgatoriu XXII)	428
Prietenul jigărit (Purgatoriu XXIII)	446

Despre Dolce Stil Novo (Purgatoriu XXIV)	464
Suflete scofilcite (Purgatoriu XXV)	484
Guido Guinizzelli, meșter de cuvinte (Purgatoriu XXVI)	501
Despărțirea de Virgiliu (Purgatoriu XXVII)	522
Intrarea în Eden (Purgatoriu XXVIII)	541
Procesiunea mistică (Purgatoriu XXIX)	561
Apare Beatrice (Purgatoriu XXX)	580
Lacrimi și suspine de căință (Purgatoriu XXXI)	601
O poveste alegorică (Purgatoriu XXXII)	621
Gata de-a urca la stele (Purgatoriu XXXIII)	640

Dar înainte de-a reflecta la partea literară a *Purgatoriului*, sîntem datori să punem în evidență ansamblul acestui proiect impresionant, unic în felul lui, care și azi ne captează atenția, fiindcă are la temelie sa un grup de valori etice, care poate că ne frămîntă. Cum să facem pentru a ne mîntui? Sau cum să facem pentru a fi mai buni? (Indiferent dacă mai credem sau nu în mîntuire.) Cum să trăim mîine mai bine decît trăim azi? Noi în sinea noastră. Noi cu ceilalți. Care este traseul pentru a ne îmbunătăți viața? La orice vîrstă, în orice secol. Dante ne oferă un șir de soluții. Învățătura principală, din care se inspiră, stă în pasajul din Evanghelia după Matei: „Oricine se va înălța, va fi smerit; și oricine se va smeri, va fi înălțat”. Umilința ne împinge înainte. Aroganța ne doboară.

Dante umblă să caute libertatea (Purgatoriu I)

Invocația către muze. Apariția lui Cato. Dialogul cu Virgiliu. Cei doi poeți coboară pe țarm. Dante e spălat cu rouă pe chip și e încins cu stuf.

1. *Per correr miglior acque alza le vele
omai la navicella del mio ingegno,
che lascia dietro a sé mar sì crudele;
4. e canterò di quel secondo regno
dove l'umano spirito si purga
e di salire al ciel diventa degno.*

«Pentru a străbate ape mai blinde își înalță deja pînzele corăbioara meșteșugului meu, ce lasă-n urmă așa groaznică mare; și voi cînta despre a doua împărăție, unde spiritul uman se limpezește și se face demn de-a urca la cer» (v. 1-6). Poezia lui Dante va trata în continuare despre o lume mai blindă, a Purgatoriului, după ce a depășit oribilul univers infernal. Aici vor fi întilnite sufletele care s-au pocăit și sînt acceptate să se curețe de păcate, înainte de-a urca în Paradis. „Cantica se deschide cu modulul retoric numit protază, adică expunerea subiectului care va fi tratat. Acest subiect e sintetizat ca moment al călătoriei, deja începute în Infern, care

din lumea sclaviei păcatului conduce spre cea a libertății morale, spre redobîndirea binelui religios pierdut. (...) Cu alte cuvinte, descifrînd metafora, poetul vrea să spună că poezia lui, după ce a depășit impactul atît de dificil al lumii infernale, pline de perversiune și violență, acum înfruntă un subiect mai liniștit din punct de vedere moral, acela al călătoriei prin ținutul expierii, care constituie premisa mîntuirii. Metafora călătoriei morale și religioase asimilate unei navigări pe marea furtunoasă (*groaznică*) este de origine clasică, dar e adoptată și amplu utilizată de cultura creștin-medievală. *Groaznica mare* nu e doar infernul, ci ansamblul tuturor greșelilor, al consecinței păcatelor care atîrnă în existența noastră și de care începem să ne eliberăm, atunci cînd pornim opera de purificare în al doilea ținut de dincolo. Și nu e imposibil ca prin *ape mai blinde* Dante să se refere la un nou botez: această interpretare apare acceptabilă, dacă citim toată cantica sub forma celebrării unui ritual liturgic, care merge de la botez la mîntuirea finală, la libertatea deplină. Apa se află la sfîrșitul ascensiunii pe vîrfurile muntelui: și acolo va avea misiunea purificării pelerinului” (T. Di Salvo). „În ce privește tonalitatea acestei introduceri, în ea sînt prevestite euritmia și delicatețea nuanțelor, care vor constitui caracteristica întregului cînt. «Însăși propoziția are un accent odihnît și încrezător, deloc țișător», după cum arată Sansoni (E.A. Panaitescu). „Tonul acestor prime terține apare modulat de viziunea blindă a unei realități complexe și încărcate de antiteze: avem ape mai blinde, dar e și groaznica mare, este aspirația spre cer, dar e și dureroasa experiență cotidiană a expierii, în *a străbate* avem dorința de fugă dintr-un loc opac și sufocant, dar e și conștiința mijloacelor limitate (*corăbioara*) de care dispune navigatorul. Se prevestește așadar *Purgatoriul* ca o cantică a experienței totodată pacificatoare și dramatice” (T. Di Salvo).

7. *Ma qui la morta poesì resurga,
o sante Muse, poi che vostro sono;
e qui Calliopè alquanto surga,
10. seguitando il mio canto con quel suono
di cui le Piche misere sentiro
lo colpo tal, che disperar perdono.*

«Dar aici poezia moartă să reînvie, oh, sfinte Muze, căci al vos-
tru sînt; și aici Caliope să se-nalțe, însoțindu-mi cîntul cu-acel su-
net, ce le-a izbit pe bieteles Gaițe, încît și-au pierdut speranța iertării»
(v. 7-12). Poetul invocă sprijinul muzelor, ca să se ridice la abili-
tatea pe care materia i-o pretinde. În primul rînd el are nevoie de
ajutorul oferit de Caliope, muza cu voce frumoasă, pentru a atinge
nivelul stilistic elevat, pe care descrierea Purgatoriului îl impune.
Orice ființă muritoare, avînd trufia de-a rivaliza cu muzele, va fi
pedepsită. „Primele două terține propun tema; următoarele două
conțin invocarea Muzelor, potrivit schemei clasice urmate și în ce-
lelalte două cantice. Dar există o gradație: în *Infern* sînt invocate
generic Muzele; aici Caliope, cea mai importantă dintre ele; în *Pa-
radis*, în plus față de Muze, însuși Apolo. Este diferită și evoluția
dată invocării și întregii introduceri: șase versuri în prima cantică
(*Inf.* II, 4-9), douăsprezece aici, treizeci și șase în ultima (*Par.* I,
1-36)” (Chiavacci Leonardi). „Ovidiu povestește (*Metamorfoze* V,
v. 300 și urm.) că, întrucît fiicele regelui Pieriu au îndrăznit să se
ia la întrecere cu Muzele la cîntat, au fost învinse de Caliope și au
fost schimbate în gaițe. Și în *Purgatoriu* Dante recurge adesea la
miturile din antichitatea clasică. Observă D'Ovidio: «în simbolis-
mul care ne permitea să vedem sub acele fantasmе un adevăr ușor
învăluit, el își liniștea conștiința creștină și mîngîia cu imaginația
împăcată poveștile frumoase, pe care în calitate de poet și erudit
le iubea mult». La începutul *Purgatoriului*, Raimondi notează că
discursul Poetului înaintează pe un plan retoric și unul moral.
«*Groaznică mare* pe care o lăsăm în urmă nu e doar marea *rime-
lor aspre și răgușite* (*rime aspre e chioce*), *țărnul* (*pelago*) poeziei
despre care va fi vorba mai tîrziu în *Paradis*; dar este și *apa peri-
culoasă* (*l'acqua perigliosa*) zărită într-o comparație din cîntul I al
Infernului; sau, cum o explică în *Convivio*, «marea acestei vieți» pe
care orice creștin trebuie s-o străbată pentru a ajunge în «port». Este
aceeași mare la care se gîndește cititorul Bibliei, de fiecare
dată cînd își amintește împlinirea evreilor fugiți din Egipt: o
mare-simbol, care se schimbă în certitudinea unor *ape mai blîn-
de*, fiindcă prefigurează, ca misterul credinței, ideea botezului și,
totodată, cea a victoriei lui Isus asupra morții...” (E.A. Panaites-
cu). „Sensul mitului, la care se face aluzie aici, este insuficiența

puterilor omenești, oricît de mari, atunci cînd pretind să egaleze
ori să întrecă însăși divinitatea. Pentru a cînta noul ținut, care
aparține lumii divine, Dante cere ajutorul, acompaniamentul ace-
lui cîntec supraomnesc ce le-a învins odinioară pe fiicele lui Pie-
riu. Cu o semnificație asemănătoare, în cîntul I din *Paradis*, va fi
amintită întrecerea dintre Apolo și Marsia” (Chiavacci Leonardi).

13. *Dolce color d'oriental zaffiro,
che s'accoglieva nel sereno aspetto
del mezzo, puro infino al primo giro,
16. alli occhi miei ricominciò diletto,
tosto ch'io uscì' fuor dell'aura morta
che m'avea contristati li occhi e 'l petto.
19. Lo bel pianeta che d'amar conforta
faceva tutto rider l'oriente,
velando i Pesci ch'erano in sua scorta.*

«Dulcea culoare de safir oriental, ce se-aduna în aspectul se-
nin al văzduhului, pur pînă la primul cerc, ochii mei a reînceput
să-i bucure, îndată ce-am ieșit din văgăuna moartă, care mi-a în-
tristat ochii și pieptul. Frumoasa planetă ce-mbie la iubire învese-
lea tot Orientul, acoperind Peștii care o însoțeau» (v. 13-21). Cu-
loarea pură a zorilor de zi i-a reconfortat privirile protagonistului.
Planeta Venus, simbol al frumuseții și al iubirii, umplea orizontul
cu lumina sa și ascundea constelația Peștilor. „Cele două terține
insistă pe opoziția dintre atmosfera luminoasă și senină de acum
și întunericul infernal din trecut. Purgatoriul este determinat și
precizat de termenii *dulce, senin, pur*, Infernul de *văgăuna moartă*
și de participiul *intristat*. Tocmai acești termeni subliniază prin
antiteză adjectivele ce accentuează clima nu doar fizică, ci mai ales
morală a Purgatoriului. Dacă Infernul e întristător, Purgatoriul e
îmbucurător; primul generează o atmosferă de moarte, al doilea
de înviere și seninătate interioară” (T. Di Salvo). „Orientul este
partea cea mai luminoasă și veselă a întregului orizont, înainte de
răsăritul soarelui; este de asemenea, simbolic, punctul din care se
naște lumina, adică Dumnezeu. De aceea fixarea orientului con-
firmă că Dante este conștient de regăsirea lui Dumnezeu, care se

prezintă deocamdată prin lumina blândă și slabă a zorilor. Pe de altă parte Venus, întrucât prevestește lumina soarelui, este asimilată Luceafărului, care în liturghia creștină indică fuga de întuneric și preanunță venirea Celui ce ne va ajuta de-a lungul zilei presărate de ispite” (T. Di Salvo). „Aluzia la planeta Venus, prin calificative (*frumoasa... înveselea*) care se referă direct la zeița frumuseții și a iubirii, are o semnificație alegorică, prin care iubirea păgînă, celebrată de poezii antichității clasice, este interpretată ca o simplă, imperfectă prefigurare a singurei iubiri demne de acest nume: mila creștină” (E.A. Panaitescu).

22. *I' mi volsi a man destra, e posì mente
all'altro polo, e vidi quattro stelle
non viste mai fuor ch'alla prima gente.*

25. *Goder pareva 'l ciel di lor fiammelle:
oh settentrional vedovo sito,
poi che privato se' di mirar quelle!*

«Eu m-am întors pe mîna dreaptă și mi-am ațintit mintea spre celălalt pol și am văzut patru stele nicicînd zărite decît de primii oameni. Părea că cerul se bucură de sclipirea lor; vai, loc pustiu din Septentrion, ce mult îți lipsește vederea lor!» (v. 22-27). Dante se răsucește la dreapta, spre polul opus, unde vede patru stele pe care doar Adam și Eva le-au observat. Din păcate acestea sînt invizibile din emisfera coruptă de păcat, a oamenilor muritori. „Cele patru stele care strălucesc pe cerul sudic și pe care doar Adam și Eva, înainte de alungarea lor din Paradis (situat, pentru Dante, în vîrfurile muntelui Purgatoriului) au putut să le vadă, simbolizează cele patru virtuți cardinale. Acest simbol trebuie interpretat – din cîte notează Raimondi, pe baza unor observații ale lui Singleton – în sensul că Dante regretă «o pierdere iremediabilă, înscrisă pentru totdeauna în istoria omului, prin care nimeni nu se va mai putea întoarce în Paradisul Pămîntesc, cu aceeași nevinovăție și cu simțul dreptății pe care Dumnezeu i le dăruise, prin intermediul lui Adam, naturii umane». Acest regret «se colorează de tristețe și poartă cu sine, de fapt, amărăciunea condiției umane, a omenirii noastre de după Eden, inevitabil obosite și corupte, lipsite pentru

totdeauna de dulcea fericire a inocenței. Astfel simbolul este filtrat prin accente omenesti, care au vibrația poeziei», arată Sansone” (E.A. Panaitescu). „Apele Purgatoriului nu sînt navigabile pentru oameni. Sînt o barieră pusă de Dumnezeu, care poate fi depășită doar cu ajutorul grației: atunci spațiul respectiv se deschide, iar omul dobîndește și capacitatea de a vedea și a găsi valori, despre care mai înainte avea o experiență limitată sau o cunoaștere imperfectă. Cucerirea Purgatoriului echivalează cu descoperirea purității anterioare păcatului originar” (T. Di Salvo).

28. *Com' io da loro sguardo fui partito,
un poco me volgendo all'altro polo,*

là onde 'l Carro già era sparito,

31. *vidi presso di me un veglio solo,*

degno di tanta reverenza in vista,

che più non dee a padre alcun figliuolo.

«Cum mi-am desprins privirea de la ele, întorcîndu-mă puțin spre celălalt pol, de unde Carul pierise, am văzut lîngă mine un bătrîn singur, așa demn de cinste la înfățișare, cît nici vreun fiu nu-i datorează tatălui» (v. 28-33). Revenind cu privirile spre polul arctic, unde nu se mai zărea Carul Mare, dispărut sub linia orizontului, Dante a observat lîngă el un moșneag respectabil. „Bătrînul pe chipul căruia converg, aproape izolîndu-l «într-o sfîntă oază de lumină» (Momigliano) razele celor patru stele ce împodobesc și sfințesc cerul sudic, este Marcus Porcius Cato (95-46 î.C.), perseverent apărător al libertății și al instituțiilor republicane, într-o perioadă cînd, prin lupte sîngeroase, se conturau la Roma noile forme de guvernare, impuse cu forța și bazate pe reunirea puterii în mîinile unui singur om, care vor conduce, cu Augustus, la imperiu. S-a opus în tinerețe dictaturii lui Sulla, apoi, împreună cu Cicero, conspirației distructive a lui Catilina. A denunțat pericolele incluse în forma de guvernămînt a primului triumvirat, care tindea să se suprapună peste magistraturile republicii. În războiul civil dintre Cezar și Pompei, a fost adeptul acestuia din urmă. După moartea lui Pompei, a comandat o armată de adversari ai lui Cezar în Africa. Învins la Utica, s-a omorît pentru a nu deveni

prizonierul lui Cezar și pentru a nu asista la prăbușirea libertăților republicane. După ce, în *Convivio* și în *Monarchia*, a manifestat o admirație necondiționată pentru Cato, Dante îl plasează pe acest păgîn sinucigaș și adversar al ideii imperiale ca paznic al însulei Purgatoriului, printre sufletele cărora li se asigură mîntuirea. Erich Auerbach observă că aceasta se întîmplă deoarece «poveștea lui Cato este izolată de contextul său politic-pămîntean... și a devenit *figura futurorum* (simbolul lucrurilor viitoare). Cato este un 'simbol', sau mai bine zis era astfel Cato, personajul real, care la Utica și-a dat viața pentru libertate, iar Cato care apare aici este simbolul împlinit, adevărul acelui eveniment figural. De fapt libertatea politică și pămînteană pentru care a murit este doar *umbra futurorum*, o prefigurare a acelei libertăți creștine pe care acum este chemat s-o păzească». În personajul Cato – scrie De Sanctis – «se află înțeleptul antic și ceva în plus: înțeleptul devenit creștin, pe fruntea căruia poetul a turnat apa de botez a noii religii... Există prin urmare înțeleptul din antichitate, dar și ceva în plus: Paradisul, grația iluminantă, cele patru stele mistice din Purgatoriu, care transmit strălucire și viață liniilor sale calme și-l aseamănă unui soare» (E.A. Panaitescu).

34. *Lunga la barba e di pel bianco mista
portava, a' suoi capelli simigliante,
de' quai cadeva al petto doppia lista.*
37. *Li raggi delle quattro luci sante
fregiavan sì la sua faccia di lume,
ch' i' l vedea come l sol fosse davante.*

«Barba lungă amestecată cu fire albe o purta, la fel ca pletele sale, ce i se-ntindeau îmbelșugate pe piept. Razele celor patru stele sfinte îi împodobeau astfel chipul de lumină, că-l vedeam de parcă soarele i-ar sta 'nainte» (v. 34-39). Cato avea barbă și plete lungi, cu fire albe, revărsate pe piept. Cele patru stele îi luminau intens chipul. „Este portretul fizic și totodată moral al unui om înzestrat cu o mare putere, înnobilită de părul alb; Cato, personajul lui Dante, are solemnitatea unui profet sau a unui patriarh biblic” (T. Di Salvo). „Cato în realitate nu era bătrîn cînd a murit (avea cam 47 de ani), însă Dante îl prezintă ca atare – de altfel părul

alb apare și la Lucan – fiindcă astfel se potrivește în textul său” (Chiavacci Leonardi).

40. *«Chi siete voi che contro al cieco fiume
fuggita avete la pregione eterna?»,
diss' el, movendo quelle oneste piume.*
43. *«Chi v'ha guidati, o che vi fu lucerna,
uscendo fuor della profonda notte
che sempre nera fa la valle inferna?*
46. *Son le leggi d'abisso così rotte?
o è mutato in ciel novo consiglio,
che, dannati, venite alle mie grotte?».*

«Cine sînteți voi, care urcînd prin riul orb ați fugit din temnița eternă?», a spus el, clătindu-și cuvioasa coamă. 'Cine v-a condus, sau cine v-a făcut lumină, ieșind din adîncă noapte ce mereu ține în beznă valea infernală? S-au frînt legile abisului? ori s-a schimbat vrerea nouă în ceruri încît, damnați, veniți la stîncile mele?» (v. 40-48). Cato se interesează în legătură cu prezența neobișnuită a lui Virgiliu și Dante prin acele ținuturi. „În întrebările pe care Cato le adresează celor doi pelerini a fost subliniată expresia indignării (Scartazzini), a spaimei (Grabher), a uimirii (Fassò). Mattalia vede în Cato «trăsăturile psihologice ale legalistului aspru, ale bănuitorului (ca să nu spunem chiar ale birocratului) păzitor al Regulamentului». Astfel de caracterizări totuși, din exces de realism psihologic, nu redau maestratea figurii lui Cato, aura miraculoasă ce-l înfășoară, supranaturalul care se întrupează în el. Notează oportun Sansone că «la rădăcina întrebării sale se află presimțirea unui fapt supranatural, care susține călătoria celor doi pelerini», pe cînd Raimondi, analizînd versurile 40-48, observă: «Toate întrebările lui aparțin unui om surprins, care vrea să afle și își hărțuiește interlocutorul; dar indicația privind *cuvioasa coamă*, care întrerupe discursul, ca pentru a marca tonalitatea scenei printr-o vagă trimitere, poate, la *fălcile linoase (lanose gote)* ale lui Caron, și încă mai mult formulele din sfera numinosului și antitezele grave care îi încarcă apostrofarea (de la *lumină* la *adîncă noapte*, de la *valea infernală* la *legile abisului*, de la *vrerea nouă* la *damnați, veniți la*

stîncile mele) dezvăluie că, întrebîndu-l pe Virgiliu, Cato nu urmărește să se informeze, ci să provoace în cel ce se află în fața lui o luare de poziție, care trebuie ulterior să dobîndească, de fapt, valoarea unei abjurări, a unei hotărîte renunțări» (E.A. Panaitescu). „Cato crede că cele două suflete damnate au fugit din Infern. El le-a văzut ieșind prin deschizătura din *temnița eternă*. Să se remarce realismul viu al întrebării, care stabilește îndată un precis raport omenesc între cei doi pelerini și umbra aceea aproape inaccesibilă și ireală, cum părea pînă atunci bătrînul măreț” (Chiavacci Leonardi). „*La stîncile mele*: apare pentru prima dată, în locul singularic pînă acum definit, muntele stîncos. Treptat Dante va oferi și alte elemente ale peisajului (insula, plaja, marea), care se compune astfel în privirile cititorului, de parcă ar urmări ochiul pelerinului abia sosit” (Chiavacci Leonardi).

49. *Lo duca mio allor mi diè di piglio,
e con parole e con mani e con cenni
reverenti mi fe' le gambe e 'l ciglio.*

52. *Poscia rispuose lui: «Da me non venni:
donna scese del ciel, per li cui prieghi
della mia compagnia costui sovvenni.*

«Atunci călăuza m-a prins repede și cu vorbe și miini și semne cuvicioase mi-a îndemnat picioarele și privirile. Apoi a răspuns el: 'Nu din voia mea am venit: o doamnă s-a pogorît din ceruri, la ale cărei rugămînti l-am ajutat pe acesta însoțindu-l» (v. 49-54). Virgiliu îl îndeamnă pe Dante la umilință și începe să-i explice degrabă lui Cato situația: ei doi se află acolo ca urmare a voinței divine. „Ritualul liturgic se conturează mai precis: alături de penitent se află un garant care, după ce l-a recunoscut pe preot, cu un gest rapid îl invită pe protejatul lui să îngenuncheze umil, ca un novice. Dar totodată în cadrul ritualului se află avertismentul istoric: lumea clasică, Virgiliu, îl recunoaște în Cato pe reprezentantul noii civilizații și pe aceasta, alături de discipolul său, o omagiază, scoțîndu-și în evidență propriile limite și imperfecțiuni, ce pot fi depășite doar în saltul de la finit la infinit, realizat prin venirea lui Isus” (T. Di Salvo). „Vorbirea lui Virgiliu urmează regulile retori-

cii și cu un mare respect, însoțit de caracteristica sa pătrundere psihologică, țintește să-l convingă pe gardianul sever. Întîi oferă o motivație amplă a expediției, amintind la început și la sfîrșit voința din ceruri (v. 53, 68), căreia nimeni nu i se poate opune; apoi folosește *captatio benevolentiae*, amintindu-i lui Cato glorioasa lui moarte, mîntuirea finală, soția iubită pe pămînt; în fine *peroratio*, sau cererea finală (*Lasă-ne a merge...*), care ar fi oricum inutilă, dată fiind voința divină a călătoriei” (Chiavacci Leonardi).

55. *Ma da ch'è tuo voler che più si spieghi
di nostra condizion com' ell' è vera,
esser non puote il mio che a te si nieghi.*

58. *Questi non vide mai l'ultima sera;
ma per la sua follia le fu sì presso,
che molto poco tempo a volger era.*

«Dar cum voința ta e să ți se dezvăluie limpede condiția noastră adevărată, a mea nu poate să ți se opună. Acesta n-a văzut încă ultima seară; dar nechibzuirea l-a împins așa de aproape, încît era pe punctul de-a se pierde» (v. 55-60). Virgiliu îi face pe plac lui Cato și îi dă explicațiile cerute. Dante încă n-a murit, dar era aproape de-a se rătăci în pădurea păcatului. „În Infern, cînd cineva încerca să se opună călătoriei, Virgiliu îi răspundea cu o enigmatică formulă amenințătoare că aceasta era hotărîtă în ceruri, de către o voință căreia nimeni nu i se poate împotrivi. Aici termenii sînt limpezi și se face o referință precisă la intervenția Beatricei, a grației divine. Dante nu este un infractor, ci un penitent ajutat din înălțimi și condus pe această cale spre cetatea cerească” (T. Di Salvo). „Bosco înțelege nechibzuirea ca trufie intelectuală, dar ea poate fi înțeleasă ca ansamblul păcatelor ce coincid cu rătăcirea etică a poetului, despre care Dante va vorbi la sfîrșitul Purgatoriului, cînd apare Beatrice în fața lui și-l ceartă pentru trecutul plin de păcate și greșeli. Orice păcat, evaluat după criteriul filosofiei medievale, poate fi considerat ca o manifestare de nechibzuință” (T. Di Salvo).

61. *Si com' io dissì, fui mandato ad esso
per lui campare; e non li era altra via
che questa per la quale i' mi son messo.*